

Малиніна Т. В., доктор філософії,
старший викладач,
Заслужений працівник освіти України,
*Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна*

«ДИКІ» СТУДЕНТСЬКІ БУДІВЕЛЬНІ ЗАГОНИ

Студентські будівельні загони (далі СБЗ) були яскравим явищем суспільно-політичного життя радянської молоді 60–80 рр. ХХ століття. Цей масовий рух супроводжувався як унікальними позитивними здобутками, так і прорахунками. Важливе економічне й політичне значення діяльності студентських будівельних загонів обумовлювало формування позитивного та заідеологізованого ставлення до цього руху в радянські часи. Сьогодні, в умовах плюралізму та відкритості архівів, виникла потреба дослідити історію СБЗ і переглянути деякі усталені оцінки.

У післявоєнний період в країні відбувалася аграрна криза. У 50-х роках виробництво зерна не досягало довоєнного рівня. Через катастрофічне положення в сільському господарстві не відбувалося й стрімкого розвитку інших сфер економіки. З метою інтенсивного розвитку сільського господарства в 1954 році Пленум ЦК КПРС прийняв рішення про освоєння цілинних і перелогових земель Казахстану, Сибіру, а також на Уралі й Північному Кавказі [9, с.123]. Уже в 1956 році цілинні землі дали 50 % валового продукту.

Продовольче питання, здавалося б, можна було вважати вирішеним. Але відсутність наукового підходу швидко призвело до виснаження ґрунтів цілинних земель, що в результаті спричинило зниження урожайності та збільшення собівартості цілинної пшениці на 20 % у порівнянні з усім СРСР [11, с.185].

Окрім завдання подолання аграрної кризи перші загони студентів як резерв трудової сили успішно були задіяні для підйому промисловості й на грандіозних, масштабних новобудовах народного господарства [12, с. 22].

Молодіжні об'єднання студентів, починаючи з 1956 року, характеризували такі головні принципи, як добровільність, організаційна та виробнича самостійність [1, с. 112].

Водночас партійне керівництво держави дедалі все формальніше ставилося до праці студентів, системності набули прорахунки в організації студентського руху. Закономірно, що зменшувався рівень довіри та ентузіазму у студентської молоді. Спроби штучно активізувати й вплинути на ефективність праці через нові форми соціалістичних змагань та впровадження нових «добровільних» комсомольських рухів не були результативними.

Посилення контролю, заідеологізованість та формалізм врешті-решт спричинили зниження популярності руху СБЗ. Серед основних мотивів, що спонукали молодь брати участь у СБЗ не останню роль відіграло матеріальне заохочення студентів. Вибір форми та системи оплати праці залежав від особливостей технологічного процесу, умов виробництва, форм організації

праці, географічної дислокації загону та мав відповідати нормативно-правовим вимогам, що фіксувалися у договорах [10, с. 48].

Найголовнішим принципом розподілу коштів, був принцип комуни, тобто всі зароблені гроші мали ділитися порівну. Однак цей спосіб розподілу не задовольняв усіх і спричиняв порушення, бо траплялися випадки появи в загонах «сачків» і «роботяг» [13, с. 290].

Окрім того, з середини 1970-х років у студентському будівельному русі все яскравіше починають проявлятися кризові явища. У системі бухгалтерського обліку та оплати праці допускалися помилки. Приміром, Харківське бюро обкому комсомолу 7 березня 1979 року винесло на своє засідання окреме питання «Про факти приписок та “окозамилування”» [2, арк. 15], де наводилися факти порушення фінансової дисципліни в лінійних загонах Харківського обласного штабу. У гонитві за високими заробітками деякі керівники загонів йшли на приписування виконаних об’ємів робіт та ін. У цей період контролюючі органи все частіше фіксували випадки навмисного завищення розмірів окладів і тривалості робочого періоду у СБЗ, пряме розкрадання коштів і навіть матеріалів з метою подальшого перепродажу їх місцевому населенню [4, арк. 3].

Недосконалість системи й відсутність чіткого контролю за виконанням договору стали причиною появи так званих «диких» загонів – явища, яке на сьогодні не досліджене в літературі. Замовчування проблеми тільки сприяло її розповсюдженню, хоча спроби звернути увагу на проблему «диких» загонів робилися ще в 1969 році. Зокрема, на обласному зльоті харківських СБЗ (1969 р.) секретар парткому ХДУ ім. О. М. Горького І. Є. Тарапов (згодом – ректор цього Університету) у своїй промові намагався висвітлити це на його переконання, «болюче» питання – існування «так названих диких загонів, сформованих поза комсомолом». Проте, як свідчить стенограма зльоту, Г. І. Ващенко – перший секретар Харківського обкому КПУ йому відразу заперечив: «У нас немає таких загонів, можливо, вони є в університеті; розберіться з цим!» [5, арк. 6].

На жаль, нам не відомо, чи взагалі робилася спроба розібратися з цим питанням, чи партком ХДУ «забув» про проблему для власного спокою. У чому ж полягала відмінність між легальними й «дикими» студентськими будівельними загонами? Легальними СБЗ були ті, які дотримувалися двох принципових позицій. По-перше, загін повинен формуватися тільки зі студентів ВНЗ, технікумів (або осіб, що навчаються в ПТУ). По-друге, договір мав укладатися тільки за дорученням комсомольських органів. Доручення мали право надавати тільки республіканські, крайові чи обласні штаби СБЗ, до чого ж це мав бути комсомольський орган тієї місцевості, де розташовувалася організація, яка укладала договір із будзагоном.

«Дикими» називалися ті загони, які видавали себе за студентські, але не мали доручення на підписання договору, або склалися не тільки зі студентів і молоді, що навчалася. Головна мета створення таких загонів – заробіток й отримання певних пільг: оплата проїзду загону до місць дислокації й у зворотному напрямі, з заробітної плати не утримувався подохідний податок, за ними зберігалася стипендія, встановлювалися знижені норми виробітку. Такі

загони займалися тільки зароблянням грошей, не проводили ніякої суспільно-політичної пропаганди та часто брали участь у махінаціях.

Про це явище, як і про методи боротьби з ним у 1970-х роках, у архівах Харківської області більше не згадується. І, мабуть, зовсім не тому, що таких фактів не існувало. Навпаки, у матеріалах ЦК ВЛКСМ «Про результати перевірки фінансово-господарської діяльності студентських загонів у 1979 році КРУ» знаходимо підтвердження їх розповсюдження по всьому Радянському Союзові.

Зокрема, ідеться мова про те, що «використавши бланки Типового Договору з відбитком Московського міського штабу СБЗ, інструктор цього штабу М. І. Волинчиков «організував» у Цілиноградській області роботу групи сторонніх осіб під виглядом будівельного загону. У результаті цих дій “загоном” незаконно було отримано понад 4 000 карбованців у вигляді пільг, встановлених для студентів. За надану допомогу в оформленні документів М. І. Волинчиков намагався отримати гроші від “загону”» [6, арк. 4].

Наступний приклад. Використовуючи своє службове становище протягом двох років, заступник командира Оренбурзького обласного студентського загону Ю. А. Москвін обманним шляхом оформлював як студентський загін групу осіб на чолі зі своїм братом, випускником МДУ. Тільки у 1979 році цими особами у вигляді незаконно отриманих від держави пільг було вкрадено 5 624 карбованців. Крім того, керівники цього загону намагалися присвоїти значну частину цих коштів. На вимогу працівників Центрального штабу СБЗ кошти були повернуті, а винні покарані [7, арк. 4].

Починаючи з 1981 року 100 % лінійних загонів Харківської області пройшли ретельну перевірку контрольно-ревізійного управління відповідно до рекомендацій ЦК ВЛКСМ від 28 липня 1981 року. За її результатами до обласного штабу було направлено довідку про фінансово-господарську дисципліну у лінійних загонах, де зазначалися відповідність підписаних договорів Типовому, порушення щодо кількості звільнених посад, зарахування бійців на роботу тощо [8, арк. 3–6].

Республіканський штаб СБЗ України у «Звіті про використання бюджету за 1987 рік» уникає формулювання «дикі» загони, проте зазначає, що були «зараховані сторонні особи в загони Закарпатської, Сумської, Харківської, Хмельницької областей, що призвело до незаконної виплати у вигляді пільг на суму 5 959 крб» [3, арк. 3–4].

Таким чином, лише ретельний аналіз архівних документів і розсекречених матеріалів КРУ дають підстави твердити про існування «диких» загонів на всій території СРСР, зокрема й на Харківщині.

Отже, факт появи «диких» загонів, що оминали складні й доволі запутані вимоги укладання договорів з підприємствами, став результатом таких кризових явищ, як формалізм, «окозамилування», відхід від принципів добровільності, самостійності СБЗ, що стало початком занепаду цього молодіжного руху.

Список використаних джерел

1. Архипова Л. В. В поисках себя. М., 1969. 112 с.
2. Державний архів громадських об'єднань України. Ф. 7. Оп. 15. Спр. 11. Информации, направленные в ЦК ВЛКСМ, ЦК ЛКСМ Украины о сдаче документов в партийный архив, предложения об установлении должностей бухгалтеров, статистов и качественный состав студенческих отрядов, 1979 г., 16 арк.
3. Державний архів громадських об'єднань України. Ф. 7. Оп. 15. Спр. 4041. Звіт Республіканського штабу студентських загонів про виконання бюджету за 1987 р., 53 арк.
4. Державний архів Харківської області. Ф.П. 14. Оп. 19. Спр. 84. Письма ЦК ВЛКСМ, Центральных штабов студенческих строительных отрядов ЦК ВЛКСМ и ЦК ЛКСМ Украины, 1980 г., 77 арк.
5. Державний архів Харківської області. Ф.П. 14. Оп. 7. Спр. 165. Стенограмма областного слёта студенческих строительных отрядов, 1969 г., 49 арк.
6. Державний архів Харківської області. Ф.П. 14. Оп. 19. Спр. 84. Письма ЦК ВЛКСМ, Центральных штабов студенческих строительных отрядов ЦК ВЛКСМ и ЦК ЛКСМ Украины, 1980 г., 77 арк.
7. Там само
8. Державний архів громадських об'єднань України. Ф. 7. Оп. 15. Спр. 11. Информации, направленные в ЦК ВЛКСМ, ЦК ЛКСМ Украины о сдаче документов в партийный архив, предложения об установлении должностей бухгалтеров, статистов и качественный состав студенческих отрядов, 1979 г., 16 арк.
9. Документы ЦК ВЛКСМ / [сост.: В. Лобусов, Н. Шапашникова]. М. : Молодая гвардия, 1969. 582 с.
10. Житенев В. А. Годы студенческие. М., 1972. 47 с.
11. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. У 3 кн. Кн. 3. Київ: Темпора, 2013. С. 185.
12. Липицкий В. С. Трудовой семестр и коммунистическое воспитание студентов. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. 71 с.
13. Соколов С. В., Соколова Г. М. Соотношение моральных и материальных мотивов к труду в студенческих строительных отрядах. *Студенческие строительные отряды. Опыт, проблемы, перспективы*: докл. И материалы к науч.-практ. конф. / сост. Н. Б. Абаева. Алма-Ата : Изд-во Казахстан. штаба Всесоюз. студен. строит. отряда, 1971. С. 283–294.